

OBLIKOVANJE NALOG IN VAJ ZA PODROČJE BESEDIL

MIRA KRAJNC IVIČ, INES VORŠIČ IN TANJA BRČIĆ PETEK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: mira.krajnc@um.si, ines.vorsic@um.si, tanja.brcic@um.si

Povzetek V okviru učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* na osnovi besedilnega korpusa BERTA intenzivno poteka priprava vaj in nalog za področje besedil. V pričujočem prispevku natančneje predstavljamo najprej splošna izhodišča in nato proces oblikovanja nalog in vaj, ki bodo uporabniku oz. uporabnici na sodoben, zanimiv, interaktiven in didaktično ustrezen način pomagale razvijati, utrjevati in poglobljati sporazumevalno jezikovno zmožnost oz. funkcionalno, zlasti pa bralno pismenost kot ključne kompetence za uspešno delovanje v sodobni družbi.

Ključne besede:

e-okolje,
Slovenščina na
dLANI,
besediloslovje,
besedilo,
zbirka
besedil
BERTA,
vaje in
naloge.

1 Uvod

Cilj projekta *Slovenščina na dlani* je razviti avtomatizirano, interaktivno, z jezikovnimi opisi podprto prosto dostopno učno e-okolje za slovenščino. Na področju besedil sistem izvaja tri naloge: izbor ustreznih besedil, tvorjenje naloge ter vrednotenje uporabnikovega odgovora. Vaje in naloge k zbranim besedilom se nanašajo na okoliščine nastanka besedila (tvorec, naslovnik, kraj in čas nastanka/objave besedila, javnost besedila, jezikovna zvrst, število udeležencev) in na smisel oz. razumevanje obravnavanega besedila. Računalniški algoritmi imajo težave z razumevanjem besedilnega smisla, zato tovrstnih nalog ne moremo tvoriti avtomatsko. Upoštevajoč navedeno, smo preučili primernost didaktičnih tipov nalog, ki bodo določen/e cilj/e uresničevale, ki bodo za uporabnika motivirajoče, privlačne in zanimive, ki bodo hkrati omogočale vsaj polavtomatizirano tvorjenje nalog in njihovo preverjanje. Tako smo oblikovali vmesnik ter zanj pripravili scenarij vnašanja trditev, vprašanj ter rešitev za vsako posamezno besedilo. Učno e-okolje naj bi tako uporabniku, učencu/dijaku ob povezavi na bazo znanja omogočalo ali samostojno učenje v šoli in doma ali na daljavo, učitelju pa oblikovanje sodobne učne ure z zanimivimi in učečemu se privlačnimi vsebinami.

2 O upravičenosti dela z besedili v učnem e-okolju

Informacijsko-komunikacijska tehnologija postaja vse pogostejši »udeleženec« vzgojno-izobraževalnega procesa. Potreba po njenem vključevanju je pogojena tudi s tem, da je postala način življenja. Sodobne generacije otrok, mladostnikov z njo odraščajo, jim je atraktivnejša, zato tudi bližja kot učiteljem. Čeprav je uporaba sodobne (jezikovne) tehnologije večji izziv za učitelje in njeno vključevanje v vzgojno-izobraževalni proces zahteva veliko mero pazljivosti ter razumne presoje, obenem omogoča nove oblike in metode dela za vse, vključene v izobraževalni proces; učitelju npr. omogoča pripravo in prilagoditev besedil, nalog in drugega gradiva za doseganje raznih ciljev, zabeleženih v učnih načrtih, učeče se pa učenje s pomočjo sodobne tehnologije motivira (Stabej 2018: 76–77). Uporaba e-okolja je smiselna tudi za jezikovni pouk, usmerjen k besedilu in razvijanju sporazumevalne jezikovne zmožnosti. Raba tehnologij in e-okolij lahko pozitivno vpliva na hitrost reševanja nalog, kvizov, prav zaradi spretnosti učečih se pri uporabi mobilnih in drugih naprav pri pouku. Zbirka BERTA in celotno učno e-okolje je namreč zasnovano tako, da omogoča kakovostno in učinkovito delo tako v šoli, in sicer v vseh fazah učne ure (uvodna motivacija, pridobivanje novega znanja, ponavljanje in

utrjevanje, preverjanje pred ocenjevanjem in ocenjevanje), kot tudi doma, bodisi v obliki domače naloge bodisi izobraževanja na daljavo.

2.1 Področje besedil in faze učne ure

V obrisih bomo nakazali možnosti uporabe e-učnega okolja pri jezikovnem pouku, vezanem na besedila in besedilne skupine.

2.1.1 Uvodna motivacija

Uvodni motivaciji kot obvezni didaktični komponenti učitelji pogosto namenjajo manj časa in pozornosti, čeprav je od nje v veliki meri odvisen celoten potek učne ure. Dobra motivacija učence/dijake spodbudi k pozornejšemu spremljanju pouka in k dejavnejšemu sodelovanju, kar pomeni, da je učenje kvalitetno, zanimivo in učinkovito. Naloge pri besedilih vključujejo tudi naloge s komponento igre, npr. škatla, rešeto, in so primerne za uvodno umsko ogrevanje, učitelju nekoliko olajšajo delo ali ga ustvarjalno usmerijo, učecim se pa ponujajo zabaven uvod v učno uro.

2.1.2 Pridobivanje novega znanja

V fazi pridobivanja novega znanja učni proces poteka zlasti v obliki frontalnega pouka, kjer učitelj podaja razlago, učenci/dijaki pa temu sledijo, oblikujejo zapiske, postavljajo vprašanja. S reševanjem nalog ob posameznih besedilih se bo učeci se samostojno učil o značilnostih obravnavane besedilne skupine ter si tako oblikoval sistem analize besedila oz. ozavestil proces interpretacije besedila. Tako lahko v tej fazi učitelj učence/dijake umsko bistveno bolj zaposli, jih usmerja k samostojnemu raziskovanju in učenju. Učenci/dijaki lahko kasneje bodisi ob skupnem preverjanju rešitev z učiteljem izpeljejo teoretična znanja in oblikujejo povzetke bodisi si pomagajo z že pripravljenimi razlagami v bazi znanja ali dodajo svoje.

2.1.3 Ponavljanje in utrjevanje

Predvidevamo, da se bo e-okolje tudi na področju besedil najpogosteje uporabljalo prav za ponavljanje in utrjevanje obravnavane snovi. Raznoliki tipi nalog, ki so zasnovani tako po kriteriju težavnosti kot tudi pestrosti načina reševanja, omogočajo utrjevanje posameznih enot obravnavane snovi kot tudi celostne ponovitve. Pri izpisu nalog v spletnem uporabniškem vmesniku je poskrbljeno za preglednost

naloge in obravnavanega besedila. Uporabniku je v vsakem trenutku reševanja omogočen vpogled v izhodiščno besedilo. Hkrati smo naloge opremili z namigi in sklici na bazo znanja, ki so uporabniku v pomoč pri reševanju. Pravilnost rešitev k nekaterim nalogam bo računalniški algoritem preverjal sam, kar uporabniku omogoča samokritičnost na podlagi doseženega rezultata. Pri nalogah, ki predvidevajo daljši vnos besedila, upoštevamo dva scenarija. Če smo za nalogo vnesli primer pravilne rešitve, lahko z računalniškimi algoritmi izračunamo približno oceno uporabnikovega odgovora. Poleg tega mu lahko ponudimo možnost, da se sam ovrednoti na način, da mu izpišemo predviden pravilni odgovor. Če predvidenega pravilnega odgovora nismo vnesli, to je večinoma pri nalogah, vezanih na tvorjenje besedil, npr. obnova ali povzemanje izhodiščnega besedila, tvorjenje novega besedila iste ali druge besedilne skupine, pa spodbujamo sodelovalno delo, predvideva se medvrstniško sodelovanje – primerjanje rešitev, razprava, po potrebi tudi posvet z učiteljem. Izbiro načina ovrednotenja v takšnih primerih prepuščamo uporabniku, to je običajno učitelj, ki naloge dodeli.

2.1.4 Preverjanje pred ocenjevanjem in ocenjevanje

Zbirka BERTA z zbranimi besedili in raznovrstnimi nalogami ponuja tudi primeren in učinkovit način preverjanja znanja pred ocenjevanjem, saj različni tipi nalog odpirajo možnosti za pridobitev povratnih informacij, ki so pri tej aktivnosti ključnega pomena. Ker e-okolje učitelju omogoča izbiranje in kombiniranje besedil, vaj in nalog, lahko oblikuje tudi pisne preizkuse znanja ali mu vsaj olajša iskanje ustreznih, avtentičnih besedil.

2.1.5 Domače naloge

Domače naloge imajo vzgojno in izobraževalno komponento. Prva učence/dijake navaja na izpolnjevanje obvez, druga je v funkciji doseganja ciljev in omogoča ponovitev učne snovi, njeno poglobitev ali pripravo za nadaljnje delo pri pouku. Področje besedil omogoča realizacijo vseh namenov in dosego zastavljenih ciljev domače naloge, ki je smiselna takrat, ko učenci/dijaki vidijo, kaj z nalogo dosežejo, torej poznajo njen razlog. Ker e-okolje omogoča samostojnost uporabnika in prevzemanje odgovornosti za uspeh pri reševanju problemov, omogoča tudi motivirano opravljanje domačih nalog. To pa uporabniku lahko izboljša učni uspeh.

2.2 Izobraževanje na daljavo

Uporabnik bo do učnega e-okolja lahko prek mobilnega telefona ali računalnika dostopal povsod, kjer bo imel dostop do omrežja. Naloge in vaje oz. besedila ga bodo pravzaprav že čakala, lahko pa mu jih bo določil učitelj. Ta bo lahko določil še učne cilje, število primerov k posameznemu cilju idr. Učno e-okolje tudi za področje besedil lahko z vidika priprave gradiva olajša učiteljevo delo. Še vedno pa je učitelj tisti, ki zlasti pri nalogah tvorjenja poda končno oceno o ustreznosti učenčevega opravljanja nalog in vaj.

3 Oblikovanje vaj in nalog za področje besedil

Zavedamo se, da delo z besedili v učno-vzgojnem procesu lahko predstavlja svojevrsten izziv. Besedila so raznolika, avtentična pogosto vsebujejo značilnosti različnih besedilnih skupin. Tematike so lahko zanimive, a v razredu lahko pomenijo oddaljitev od obravnavane snovi, lahko pa so tudi manj sprejemljive za razpravo. Besedila so zato lahko nekoliko prirejena, včasih pa delujejo precej neživljenjsko. To pa žal lahko pomeni upad zanimanja za učenje o besedilih in posledično ne prinaša nujno napredka pri razvijanju bralne in funkcionalne pismenosti. Navedenemu se pri projektu *Slovenščina na dlani* skušamo izogniti s pestrim naborom avtentičnih besedil zbirke BERTA.

3.1 Splošna izhodišča za oblikovanje vaj in nalog na področju besedil

Izhodišče za tvorjenje vaj in nalog področja besedil učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* predstavlja zbirka BEsedil pRakTičnega sporazumevanjA BERTA. Zbirka ima dva podkorpusa, in sicer govornega (G-BERTA), ki zajema 59 besedil, in pisnega (P-BERTA), ki zajema 216 besedil, skupno torej 275 besedil. V zbirko vključena besedila so skrbno izbrana. Pred zbiranjem besedil so bili pregledani učni načrti, učbeniško gradivo in popisane besedilne skupine, ki so del učne snovi od šestega razreda osnovne šole do zaključka srednje šole. Med popisanimi besedilnimi skupinami smo izbrali tiste, ki niso le pogosto obravnavane v izobraževalnem procesu, temveč gre zlasti za značilne vsakodnevne, pogoste in za večino govorcev slovenščine pomembne oblike jezikovnega komuniciranja. Izbiri besedilnih skupin je sledil izbor tematike oz. tematskih sklopov. Pri tem smo izhajali iz sporazumevalnih tem za poučevanje slovenščine ali katerega koli drugega jezika kot drugega jezika (SEJO 2011), npr. osebna identiteta, zdravje, odnosi z drugimi,

izobraževanje, storitve. Z vsebinskega vidika smo tako zajeli besedila tistih sporazumevalnih tem, ki so po načinu obravnave teme blizu šolajoči se mladini od 11. do 19. leta starosti.

Tako zbrana besedila smo razvrstili v štiri skupine (*Šolske besedilne skupine 1, Šolske besedilne skupine 2, Besedilne skupine od tu in tam* in *Besedilne skupine v medijih*). Taka razdelitev 27 izbranih besedilnih skupin uporabnika e-okolja že v izhodišču seznanja s tem, kje se besedila izbrane besedilne skupine najpogosteje pojavljajo. Prek povezanosti besedil glede na tematske sklope in tematiko pa učeči se lahko opazi, da je ista tematika obravnavana na različne načine v različnih kontekstih, kar pomeni tudi znotraj različnih besedilnih skupin.

Želimo, da bi bila obravnava besedila kar najbolj podobna interpretaciji besedil, torej spontanemu razbiranju bistvenih in izločanju manj pomembnih podatkov, da lahko iz besedila dojamemo njegov smisel in namen. Skladno s to željo bodo besedila prikazana v realnem kontekstu, torej ustrezno večpredstavnostno (ali multimodalno). To omogoča in zagotavlja le celoten prikaz besedila (npr. pdf-posnetek besedila), pri čemer so vidni tudi neverbalni elementi besedila (oblikovanje, grafični elementi, video/avdio itd.). Poleg primernosti in zanimivosti tematike ter besedilne skupine za določeno starostno skupino uporabnika e-okolja je bilo treba upoštevati tudi dolžino besedila. Ta so obsegovno zelo različna: od nekajvrstičnih šal in tudi do petnajststranskih poljudnoznanstvenih prispevkov oz. nekajminutnih telefonskih pogovorov do petnajst- in večminutnih govornih nastopov. Tako obsežnih besedil pri vnašanju nismo delili na odlomke oz. pasaje, saj uporabnik sicer ne bi dobil informacij o obsegu besedila kot eni od značilnosti besedilne skupine.

3.2 Oblikovanje vaj in nalog za področje besedil glede na stopnje težavnosti besedila in težavnosti vaj oz. nalog

Oblikovanje vaj in nalog k posameznemu besedilu je najprej zahtevalo določitev težavnosti besedila in težavnosti vaje oz. naloge. Težavnost besedila je oblikovana glede na težavnost besedilne skupine, npr. vabilo vs. intervju, in glede na težavnost oz. primernost tematike za določeno starostno obdobje. Težavnost naloge je odvisna od didaktičnega tipa naloge, npr. naloge izbirnega tipa so v osnovi lažje od nalog dopolnjevanja ali nalog utemeljevanja odgovora, in od učnega cilja, npr. naloge tvorjenja novega besedila so v osnovi težavnejše od nalog obnavljanja besedila ali določanja kraja in časa nastanka besedila. Stopnja težavnosti besedilnih nalog ob

besedilu je tako kombinacija težavnosti posameznega konkretnega besedila (tj. težavnost besedilne skupine in težavnost tematike) in posamezne naloge (tj. težavnost didaktičnega tipa naloge in težavnost cilja). Stopnjo težavnosti se dokončno določi ob ročnem pregledovanju naloge glede na besedilo. V osnovi je težavnost trostopenjska kategorija; razlikujemo med osnovno, srednjo in zahtevno stopnjo težavnosti. Med stopnjami velja inkluzivno razmerje: zahtevni uporabnik ali uporabnik 3. ali 4. letnika lahko dobi besedilo besedilne skupine katere koli stopnje; povprečni uporabnik ali uporabnik v 8. in 9. razredu ter 1. ali 2. letniku lahko rešuje tudi naloge pri besedilih, ki so osnovne stopnje; uporabnik v 6. in 7. razredu rešuje le naloge in besedila osnovne stopnje. Uporabniku lahko program glede na uspešnost reševanja nalog določi višjo stopnjo težavnosti nalog in besedil.

Sledi podrobna predstavitev določanja težavnosti besedila in težavnosti nalog oz. vaj h konkretnemu posameznemu besedilu.

3.2.1 Težavnost besedila

3.2.1.1 Težavnost besedila glede na besedilno skupino

Besedila so z vidika težavnosti besedilnih skupin različno težavna. Besedilna skupina je lahko osnovne, srednje ali zahtevne stopnje. Merilo za razvrščanje stopnje težavnosti besedilne skupine sta predvidena in pričakovana obravnava besedilne skupine po razredih/letnikih glede na učne načrte in obseg besedila določene besedilne skupine.

Zaradi obsega zbirke in želje po zadostni količini nalog ob besedilih smo besedila glede na besedilno skupino razvrstili le v 2 stopnji, in sicer osnovno in srednjo, kot prikazuje tabela 1. Iz tabele izhaja, da smo kot besedilne skupine osnovne stopnje določili 8 besedilnih skupin, kar predstavlja 29,63 % vseh vključenih besedilnih skupin, in 19 besedil v srednjo zahtevnostno stopnjo, kar predstavlja 70,37 %.

Tabela 1: Težavnost besedilnih skupin

Stopnja	Besedilna skupina
Osnovna	Pripoved o življenju osebe
	Opis življenja osebe
	Prijavnica
	Vabilo
	Mali oglas
	Vremenska napoved
	Opis postopka
	Filmski napovednik
SKUPNO	8
Srednja	Življenjepis
	Pritožba
	Prijava
	Prošnja
	Ocena
	Novica
	Horoskop
	Šala
	Anekdota
	Oglas
	Kuharska oddaja
	Popevka
	Prepričevalni pogovor
	Intervju
	Poljudnoznanstveni prispevek
	Telefonski pogovor
	Govorni nastop
	Razgovor
	Esej
SKUPNO	19

3.2.1.2 Težavnost besedila glede na tematiko

Besedila so različno težavna tudi glede tematike. Težavnost tematike je določena skladno s predvidevanji in pričakovanji o zanimivosti tematike za uporabnika in glede primernosti tematike za različno uspešnega ali starega uporabnika. Skladno z navedenim smo 40 tematik določili kot osnovne težavnostne stopnje, prav toliko kot srednje in le 24 kot zahtevne. Med tematike osnovne stopnje smo uvrstili npr. tematike *češnje, sivka, supanje, tek, svetloba in astronomija, voda, spletni bonton, komik*. Med tematike srednje stopnje smo uvrstili npr. tematike *počitniško delo, štipendija, dan za*

spremembe, sovrášni govor. Med tematike zahtevne stopnje smo uvrstili npr. tematike *begunstvo, brezdomstvo, izbira fakultete, meditacija.*

3.2.1.3 Težavnost besedila glede na besedilno skupino in tematiko

Težavnost posameznega besedila je kombinacija težavnosti besedilne skupine (v tabeli BS) in tematike:

Tabela 2: Težavnost besedila glede na besedilno skupino in tematiko

Zahtevnost BS	Zahtevnost tematike	Zahtevnost besedila
Osnovna	Osnovna	Osnovna
Osnovna	Srednja	Osnovna
Osnovna	Zahtevna	Srednja
Srednja	Osnovna	Osnovna
Srednja	Srednja	Srednja
Srednja	Zahtevna	Zahtevna
Zahtevna	Osnovna	Srednja
Zahtevna	Srednja	Srednja
Zahtevna	Zahtevna	Zahtevna

Iz tabele 2 je razvidno, da ima pri težavnosti konkretnega besedila večjo težo tematika. Ob ročnem pregledu besedila lahko ročno spremenimo težavnost besedila glede na besedilno skupino in tematiko, če se za to izkaže potreba.

3.2.2 Težavnost naloge

Težavnost naloge oz. vaje je kombinacija težavnosti didaktičnega tipa naloge in težavnosti učnega cilja, ki ga uporabnik skuša uresničiti oz. doseči z reševanjem vaj in nalog.

3.2.2.1 Težavnost naloge glede na didaktični tip naloge

Težavnost naloge je posledica tudi didaktičnega tipa naloge. Izbirali smo tiste tipe, npr. naloge izbirnega tipa (MC), naloge povezovanja, alternativni tip nalog (T/F), naloge dopolnjevanja (D), naloge s kratkim odgovorom (TB), ki omogočajo tvorjenje več različnih nalog z vnosom ene pravilne trditve s predvidenimi većinoma tremi napačnimi alternativami.

Glede na ugotovitve ankete in izkušenj z delom v razredu so se tudi pri nalogah oblikovale tri stopnje težavnosti didaktičnih tipov nalog, in sicer:

- **osnovna stopnja:** izbirni tipi naloge z enim pravilnim odgovorom, alternativni tip naloge, naloge povezovanja in naloge sestavljanja;
- **srednja stopnja:** izbirni tip naloge z enim napačnim odgovorom, naloge dopolnjevanja, vstavljanja, naloge s kratkim odgovorom, naloge tvorjenja besedila, npr. obnove in novega besedila iste besedilne skupine;
- **zahtevna stopnja:** naloge tvorjenja besedila, npr. povzemanja in novega besedila druge besedilne skupine, naloge pretvarjanja jezikovne zvrsti glede na prenosnik in naloge razvrščanja.

3.2.2.2 Težavnost naloge oz. vaje glede na učni cilj

Učne cilje za slovenščino v osnovni šoli in na srednješolskih programih lahko posplošeno združimo in predstavimo prek dejavnosti, ki jih uporabniki opravljajo sami ali skupaj v skupini, odvisno od tega, ali delo uporabnika e-okolja usmerja učitelj ali program. Cilji zajemajo osnovno razumevanje besedila do poglobitve razumevanja vsebine (CR = cilji razumevanja) ter tvorjenja novega besedila (CT = cilji tvorjenja). Nadalje so naloge z vidika učnih ciljev vezane na 1) prepoznavanje, določanje in razumevanje zunajjezikovnih kontekstnih prvin, kot so podatki o udeležencih, njihovem medsebojnem družbenem razmerju, kraju in času tvorjenja besedila, mestu objave/nastanka besedila, dostopnosti besedila za širši krog naslovnikov, in 2) prepoznavanje, določanje in razumevanje jezikovnih prvin, npr. teme, tematike, ključnih besed, razumevanja vsebine, prenosnika, namena besedila, slogovnega postopka, oblikoslovnih in leksikalnih značilnosti, tipičnih za konkretno besedilo ali besedilno skupino, ter 3) tvorjenju besedila, npr. obnovi ali povzemanju izhodiščnega besedila, tvorjenju novega besedila iste ali druge besedilne skupine. Zlasti pri teh nalogah je predvideno samoocenjevanje, medvrstniško ocenjevanje in posvet z učiteljem. Težavnost naloge ali vaje glede na učni cilje je določena skladno z učnimi načrti.

3.3 Zaporedje reševanja nalog

Zaporedje reševanja nalog in vaj je odvisno od tega, kdo določi oz. izbere besedilo: uporabnik, učitelj ali sistem. Sistem poleg te naloge izvaja še dve nalogi: tvorjenje naloge ter vrednotenje uporabnikovega odgovora. Pri izboru ustreznega besedila poleg že omenjene težavnosti besedila in naloge ter uporabnikovega predznanja upoštevamo tudi vsebnost vseh potrebnih informacij, ki jih potrebujemo za tvorjenje naloge.

Če si uporabnik besedila izbira sam, potem izbere najprej eno od množic besedilnih skupin (*Šolske besedilne skupine 1, Besedilne skupine od tu in tam*). Znotraj izbrane množice lahko izbere eno ali več besedilnih skupin, ki jih želi vaditi. E-okolje mu izbere ustrezno besedilo in vaje ter naloge k temu besedilu.

Če uporabniku besedilno skupino določi učitelj, potem učitelj:

- a) določi cilje, za katere želi, da jih uporabnik doseže;
- b) določi cilje in njihovo zaporedje reševanja;
- c) določi cilje in število primerov k posameznemu cilju;
- d) ne določi ničesar drugega.

Uporabnik bo najprej reševal vaje in naloge, ki se nanašajo na okoliščine nastanka besedila, temu sledijo vaje in naloge, ki se nanašajo na značilnosti besedila kot predstavnika neke besedilne skupine, ter naloge, ki se nanašajo na razumevanje vsebine besedila. Predvideno zaporedje vaj in nalog prikazuje tabela 3.

Tabela 3: Zaporedje reševanja vaj in nalog

Zaporedje		Področje
1	Okoliščine	Čas nastanka/objave besedila
2		Mesto nastanka/objave besedila
3		Tvorec besedila
4		Naslovnik besedila
5		Družbeno razmerje med udeleženci
6		Število udeležencev
7		Prenosnik
8		Jezikovna zvrst
9		Javnost besedila
10	Besedilo	Besedilna skupina
11		Tematski sklop
12		Tematika
13		Tema
14		Ključne besede
15		Namen besedila
16		Razumevanje vsebine besedila
17		Slogovni postopek
18		Značilno besedje
19		Oblikoslovne značilnosti besedila
20		Pomenska razmerja med besedami
21		Kohezivna sredstva in pojavi
22		Ustvarjanje besedila

4 Oblikovanje vaj in nalog v vmesniku BERTA

Kakor smo že poudarili, temeljni cilji e-okolja *Slovenščina na dlani* na področju besedil izhajajo iz ciljev veljavnih učnih načrtov za slovenščino v osnovni in srednji šoli, strniti pa jih je mogoče v štiri krovne težnje, ki usmerjajo tudi oblikovanje vaj in nalog za področje besedil, to so: 1) pri uporabniku izboljšati, poglobiti in utrditi razumevanje besedil različnih skupin ter 2) razviti kritično razumevanje besedil; 3) ponuditi uporabniku možnost, da prikaže oz. predstavi svoje razumevanje prebranega, slišanege, videnege besedila glede na konkreten kontekst in splošne značilnosti določene besedilne skupine ter 4) omogočiti uporabniku, da izboljša svojo zmožnost tvorjenja raznovrstnih besedil. Upoštevajoč navedeno, je bilo treba dobro premisliti o didaktičnih tipih nalog, ki bodo določen/e cilj/e uresničevale, ki bodo za uporabnika motivirajoče, privlačne in zanimive, hkrati pa bodo omogočale avtomatizirano reševanje nalog in tudi avtomatizirano preverjanje njihovih rešitev.

4.1 Priprava scenarija za oblikovanje vaj in nalog

Za tvorjenje vaj in nalog za področje smo zbrana in v zbirko BERTA vključena besedila že ob njihovem pregledu opremili z dodatnimi informacijami. Na podlagi nekaterih teh informacij (*jezikovna zvrst, javnost besedila, število udeležencev*) lahko računalnik tvori različne tipe nalog. A vaje in naloge na področju besedil se nanašajo zlasti na pomen obravnavanega besedila. Računalniški algoritmi pa imajo težave z razumevanjem pomena besedila, zato takšnih nalog ne moremo povsem avtomatsko tvoriti. A če npr. pri vsakem besedilu zapišemo nekaj vprašanj in pravih odgovorov, lahko računalnik tvori naloge tipa 'Odgovori na vprašanje', 'Izberi pravilno trditev' ali celo uporabi več vprašanj in tvori nalogo 'Poveži vprašanja s pripadajočimi odgovori'. S takim polavtomatskim pristopom bomo prihranili čas, ki bi ga sicer potrebovali za ročno tvorjenje nalog, in hkrati povečali nabor vaj, ki se nanašajo na pomen zapisanega ali govorjenega besedila.

Pred vnašanjem oz. oblikovanjem vaj in nalog v vmesniku smo zato pripravili scenarij za oblikovanje nalog za področje besedil. Zasnovali smo ga glede na zaporedje kroženja nalog, upoštevajoč učne cilje in kompetence. Tako smo za področje besedil oblikovali naslednje tipe in podtipe nalog, ki:

(a) udejanjajo cilje v smislu razumevanja besedila (prim. tabelo 4);

Tabela 4: Predvideni tipi za razvijanje zmožnosti razumevanja besedila

Tip naloge	Primer predvidenega navodila uporabniku
Izberi pravilno (1)	<i>Izberi pravilno trditev.</i>
Izberi pravilno (2)	<i>Izberi pravilni trditvi.</i>
Izberi pravilno (3/3+)	<i>Izberi pravilne trditve.</i>
Izberi napačno	<i>Izberi napačno trditev.</i>
Izberi najustreznejše	<i>Izberi najustreznejšo trditev.</i>
Izberi in utemelji	<i>Izberi pravilno trditev. Izbiro utemelji.</i>
Vrtenje	<i>Puščico obrni tako, da bo usmerjena v stranico s pravilno trditvijo.</i>
Pravilno/nepravilno	<i>Ali trditev drži? Klikni DA, če trditev drži v celoti, oziroma NE, če trditev ne drži.</i>
Dopolni	<i>Ustrezno dopolni.</i>
Dopolni z danim	<i>Ustrezno dopolni. Izbiraj med danimi možnostmi.</i>
Dopolni in utemelji	<i>Ustrezno dopolni. Dopolnitev utemelji.</i>
Dopolni z danim in utemelji	<i>Ustrezno dopolni. Izbiraj med danimi možnostmi. Dopolnitev utemelji.</i>
Odgovori	<i>Kakšno je izhodiščno besedilo glede na dostopnost javnosti? Odgovori na vprašanje.</i>
Odgovori z danim	<i>Odgovori na vprašanje. Izbiraj med danimi možnostmi.</i>
Poveži	<i>Ustrezno poveži.</i>
Uredi	<i>Uredi v smiselno zaporedje.</i>
Razvrsti	<i>Razvrsti v ustrezen stolpec.</i>
Poveži in utemelji	<i>Ustrezno poveži. Rešitev utemelji.</i>
Uganka	<i>Ugotovi, v katero besedilno skupino sodi izhodiščno besedilo. Odgovor napiši na črto.</i>
Škatla	<i>Katere besede/ besedne zveze so ključne za izhodiščno besedilo? Izpleci jih.</i>
Rešeto	<i>V rešetku poišči 4 ključne besede, ki se nanašajo na izhodiščno besedilo.</i>

(b) udejanjajo cilje v smislu ustvarjanja besedila (prim. tabelo 5).

Tabela 5: Predvideni tipi za razvijanje zmožnosti tvorjenja besedila

Tip naloge	Primer predvidenega navodila uporabniku
Tvori	<i>Tvori vabilo. Manjkajoče podatke si izmisli.</i>
Upovedi	<i>Upovedi podatke iz tabele/grafa.</i>
Pretvori	<i>Neknjižno govorjeno besedilo pretvori v knjižno zapisano. Pomagaj si s prepisom posnetka.</i>
Obnovi	<i>Obnovi vsebino izhodiščnega besedila.</i>
Povzemi	<i>S svojimi besedami povzemi vsebino izhodiščnega besedila. Povzetek naj obsega od 30 do 60 besed.</i>

Posamezne (pod)tipe nalog smo, kakor je nakazano v tabelah 4 in 5, opremili s predvidenimi navodili uporabniku, ob tem pa smo zapisali še navodila za programiranje, posamezne zglede in navodila za priklic besedil. Tako zastavljen scenarij predstavlja temelj za prenos oz. oblikovanje nalog v vmesniku ter njihovo povezavo z razlagami (baza znanja).

4.2 Priprava vmesnika

Proces dela v vmesniku je bil v osnovi zasnovan v treh razvojnih fazah, in sicer 1) nalaganje datotek, 2) hitri pregled in 3) podrobni pregled dokumentov, tem pa se je nato pridružila še 4) faza oblikovanja vaj in nalog v vmesniku, ki jo v tem poglavju podrobneje predstavljamo.

Če se osredotočimo na dejansko delo v vmesniku, velja najprej izpostaviti, da faza priprave vaj in nalog v vmesniku zajema tudi vse predhodne faze. Ob pričetku reševanja nalog se bo vsakemu uporabniku prikazalo besedilo, da ga bo prebral/poslušal/pogledal, med reševanjem nalog pa bo prebrano/slišano/videno besedilo ves čas dostopno v posebnem zavihku ob robu, da bo lahko uporabnik iskal in preverjal v nalogah zahtevane podatke ipd. Tako tudi snovalec nalog pred samim oblikovanjem nalog za določeno besedilo v vmesnik naloženo besedilo še enkrat prebere/poslušša/pogleda in ga po potrebi popravi ali dopolni ter preveri, ali je opremljeno z vsemi podatki, ki se bodo avtomatizirano preverjali, oz. ali so ustrezno izpolnjeni vsi šifranti, ki bodo avtomatizirano reševanje nalog omogočali. Tako je v koraku, ki se navezuje na osnovni pregled, treba preveriti naslov besedila, vir, licenco,¹ podatke o tvorcu besedila, letu nastanka oz. objave besedila ter mestu objave, ali je besedilo umeščeno v ustrezen slogan in tematski sklop, ali vsebuje podatke o tematiki in besedilni skupini.

V drugem koraku, ki se navezuje na hitri pregled, pripravljavec nalog presodi ustreznost teme in jo po potrebi preoblikuje,² določi medij (*govorjeno, stik je posreden; govorjeno, stik je neposreden; klasično pisano; digitalno pisano; avdioposnetek; videoposnetek*), jezikovno zvrstnost (*publicistična knjižna zvrst; strokovna knjižna zvrst; poljudnoznanstvena knjižna zvrst; praktičnosporazumevalna knjižna zvrst; umetnostna knjižna zvrst; publicistična*

¹ Za vsako besedilo, vključeno v besedilni korpus BERTA, je bilo treba pridobiti avtorske pravice oz. dovoljenje za uporabo.

² Z namenom, da bi se izognili morebitnim težavam pri določanju teme izhodiščnega besedila, smo način oblikovanja teme poenotili glede na besedilno skupino in namen izhodiščnega besedila.

neknjižna zvrst; umetnostna neknjižna zvrst; praktičnosporazumevalna neknjižna zvrst; poljudnoznanstvena neknjižna zvrst), funkcijo besedila (izraziti kaj; povezati koga; informirati koga o čem; usmerjati/ usmeriti koga) in javnost (javno; nejavno).

V koraku podrobnega pregleda določimo težavnostno stopnjo besedila (*osnovna; srednja; zahtevna*), družbeno razmerje (*uradno; neuradno; razmerja ne moremo določiti*), tvorca (*pisec; govorec; sogovorca; sogovorci; v soavtorstvu*), naslovnika (*bralec; poslušalec; gledalec; sogovorec*), število udeležencev (*do dva udeleženca; dva udeleženca; trije udeleženci; štirje udeleženci in več*) ter slogovni postopek (*opisovanje; pripovedovanje; argumentacija; razlaganje*).

Po podrobnem pregledu konkretnega besedila se lotimo nalog, ki se v vmesniku delijo na tri sklope, in sicer 1) naloge, vezane na vsebino besedila; 2) naloge, vezane na leksiko, 3) naloge, vezane na besedilotvorna sredstva. Pod zavihkom 1) Naloge – vsebina oblikujemo pravilne trditve, in sicer po šifrantih za sporočevalni namen, slogovni postopek, natančen datum nastanka oz. objave besedila, natančno mesto objave besedila, tvorca, naslovnika, oblikoslovne značilnosti, besedotvorne značilnosti, besedilne enote. Pri vsaki pravilni trditvi določen del krepko označimo in za krepko označeno oblikujemo napačne alternative, s pomočjo katerih bodo avtomatizirano nastajale napačne trditve. Za nazornejšo predstavo navajamo nekaj primerov za opis postopka priprave češnjevega sladoleda.

Češnjev sladoled

Ta recept predstavlja odlično vegansko alternativo tradicionalnemu sladoledu. Osnova je zelo preprosta – zamrznjene banane. Postopek priprave je hiter in enostaven, okus pa vas bo navdušil!

Čas priprave: 10 minut

SESTAVINE

- 4 zrele in na koščke narezane banane (predhodno zamrznjene)
- ½ lončka mandljevega mleka
- 1 lonček zamrznjenih češenj
- ¼ čajne žličke vanilin v prahu

POSTOPEK

1. Zamrznjene banane položimo v multipraktik, dolijemo mandljevo mleko in mešamo 5 minut, da dobimo kremasto teksturo.
2. Dodamo zamrznjene češnje in vanilin v prahu ter mešamo še nekaj minut na nizkih obratih.
3. Sladoled premestimo v posodo in ga damo za nekaj časa v zamrzovalnik, preden ga ponudimo.

Slika 1: Primer besedila

Vir: BERTA

Primer trditve: Namen izhodiščnega besedila je **predstaviti pripravljanje** češnjevega sladoleda. Alternative: pozivati k nakupu sestavin; pozivati k ocenitvi sestavin; uživati ob pripravi

Primer trditve: Izhodiščno besedilo **lahko prebere kdor koli**. Alternative: je namenjeno le kubarjem; je namenjeno izključno veganom; lahko preberejo le izbrani naslovniki.

V tem razdelku nastavimo tudi odlomek za razvrščanje. Povedi ustrezno kronološko oz. smiselno zaporedno navedemo, računalnik jih bo nato uporabniku ponudil naključno pomešano, npr. *Zamrznjene banane položimo v multipraktik. Dolijemo mandljevo mleko in mešamo 5 minut, da dobimo kremasto teksturo. Dodamo zamrznjene češnje in vanilin v prahu ter mešamo še nekaj minut na nizkih obratih. Sladoled premestimo v posodo in ga damo za nekaj časa v zamrzovalnik, preden ga ponudimo.* V posebnem sklopu lahko napačne trditve posebej zapišemo, npr. *Zamrznjene banane in mandljevo mleko mešamo 10 minut.* V naslednjem razdelku oblikujemo vprašanja, vezana na vsebino, npr. *V katerem delu besedila se tema razvija argumentativno? V uvodnem delu.* Ob vprašanju krepko označimo

pravilni odgovor, med alternativami pa zapišemo napačne možnosti, npr. *v naslovu, v tretji točki postopka priprave, v postopku priprave*. Nadalje zapišemo besedilne naloge za specifično besedilo, npr. *Preoblikuj recept za svoj najljubši sladoled tako, da ne bo vseboval mleka in mlečnih izdelkov*. Ob koncu prvega zavihka zabeležimo še ključne besede, npr. *čejnje | sladoled | pripravljanje | veganski | multipraktik*.

Tudi v zavihku 2) Naloge – leksika po enakem ključu oblikujemo trditve z napačnimi alternativami, npr.:

Primer trditve: *Sopomenka besede doliti je **dotočiti**. Alternative: pretočiti; natočiti, izliti*.

Nadalje oblikujemo na leksiko vezana vprašanja, ki jim prav tako dodamo krepko označen pravilni odgovor in napačne alternative, npr.

Vprašanje: *Kateri samostalniki v izhodiščnem besedilu kažejo na besedilno skupino? **Recept, čas, priprava in postopek**. Alternative: Alternativa, čas, priprava in postopek; Recept, zamrzovalnik, multipraktik in čas; Čas, osnova, priprava in sladoled*.

Na koncu v zavihku 3) Naloge – besedilotvorna sredstva nastavimo še podatke za nalogo povezovanja, in sicer zapišemo glavno besedo, npr. *čejnje*, in dodamo nanašalnice, npr. *čejnjenj (Ponovna pojavitev); čejnjev (Svojilni pridevnik); banane (Vzporedna podpomenka)*.

5 Sklep

Za pripravo vaj in nalog na področju besedil učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* smo zbrali avtentična pisana, govornjena ali video besedila. Ob vnosu v besedilno zbirko BERTA smo jih opremili z informacijami, ki predstavljajo osnovo za avtomatsko tvorjenje vaj in nalog ter njihovih rešitev. Ker pa se večina nalog in vaj veže na razumevanje besedil in ker so besedila zelo raznolika, smo oblikovali scenarij za polavtomatsko tvorjenje nalog in vaj ter vmesnik, v katerega po vnaprej določenih smernicah vnašamo trditve in vprašanja k vsakemu posameznemu besedilu, ob pravih rešitvah pa beležimo tudi napačne alternative za širši nabor avtomatiziranih izbirnih možnosti. Ob tem besedilu določimo težavnost in s tem hkrati primernost za uporabnika. Za dokončno oblikovanje primernosti oz. težavnosti naloge ali vaje smo predhodno določili tudi težavnost posameznih didaktičnih tipov nalog ter učnih ciljev. Na ta način stremimo k zasnovi digitalnih možnosti, ki bodo učitelju v pomoč

pri načrtovanju in izvajanju učnega procesa, vezanega na področje besedil, učecim se pa bodo na atraktiven, a didaktično osmišljen način pomagale usvajati in izpopolnjevati znanje o besedilih, tako z vidika razumevanja kot z vidika tvorjenja.

Literatura

- Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*, 2006. Dostop 5. 2. 2019 na http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_in_kakovost_izobrazevanja/projekti/pismenost/.
- Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje*, 2011. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva. Dostop 30. 10. 2020 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf>.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2020: Prosim za objavo prispevka in se vnaprej zahvaljujem: o nekaterih dilemah pri obravnavi besedil. *Slovensčina v šoli* 15/1, 19–31.
- Marko STABEJ, Tadeja ROZMAN, Nataša PIRIH SVETINA, Nina MODRIJAN, Boštjan BAJEC, 2008: *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: končno poročilo z rezultati dela*. Dostop 1. 11. 2020 na <http://www.trojina.si/wp-content/uploads/2019/08/StabejRozman.pdf>.
- Darinka VERDONIK, Simona MAJHENIČ, Špela ANTLOGA, Sandi MAJNINGER, Marko FERME, Kaja DOBROVOLJC, Simona PULKO, Mira KRAJNC IVIČ, Natalija ULČNIK, 2020: Uporaba jezikovnotehnoloških virov in postopkov pri razvoju učnega e-okolja *Slovensčina na dlani. Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*. Zbornik konference, 24.–25. september 2020, Ljubljana. Dostop 30. 10. 2020 na http://nl.ijs.si/jtdh20/pdf/JT-DH_2020_Proceedings.pdf.

